

НЕОЛІБЕРАЛЬНА МОДЕЛЬ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК МІЖЦИВІЛІЗАЦІЙНА ЗАГРОЗА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ЖИТТЯ

Проаналізовано тенденції інтернаціоналізації господарського життя в умовах глобальної конкуренції та доведено, що сучасний етап світового розвитку характеризується динамічним поглибленням політичної, економічної, культурної інтеграції країн світу. Проаналізовано рівень глобалізації в регіональному розрізі та встановлено високу соціально-глобальну поляризацію окремих регіонів світу. Описано національні моделі цивілізаційної експансії як категоричну необхідність поширення сфери дії суспільних систем саморегулювання з національного на наднаціональний рівень.

Здійснено оцінку економічного розвитку цивілізації в глобальному просторі. Обґрунтовано, що поділ людства відбувається не лише за використовуваними технологіями і рівнем добробуту, а й за цивілізаційною ознакою, тобто ознакою культурної сумісності. Виокремлено фази економічного розвитку цивілізації та обґрунтовано тезу про те, що учасники конкуренції між цивілізаціями розділені глибше, ніж з боку міжнаціонального конфлікту, та переслідують різні цілі різними методами, тому не можуть зрозуміти цінності, цілі та методи один одного.

Встановлено системні виклики неоліберальної моделі світової економіки. Виявлено, що домінування ідей лібералізму в останні десятиліття призвело до стану, в якому не економіка вписується в систему соціальних відносин, а навпаки, соціальні зв'язки вписуються в економічну систему. Підтверджено висновок, що ідея неолібералізму поступово стає неактуальною, а неоліберальна модель світової економіки – міжцивілізаційною загрозою інтернаціоналізації господарського життя. Напрацьовано ідею про необхідність розробки зовсім нового комплексного світобачення, доктрини нового суспільного устрою на основі ліберальних ідей, яка матиме альтерглобальний характер та буде основою майбутнього посткризового світу. Підсумовано, що стратегії економічного розвитку повинні бути альтерглобальними та враховувати більшу синхронізацію економічних циклів і криз, які не матимуть штучних кордонів, а також поетапне утвердження постіндустріального економічного способу виробництва з характерним набором і співвідношенням устроїв.

Ключові слова: вестернізація, глобальна конкуренція, інтеграція, інтернаціоналізація господарського життя, лібералізація, неоліберальна модель світової економіки, поляризація, постглобалізація, цивілізація.

JEL: F02

Постановка проблеми. Глобалізація змінює роль держави як інституту організації життєдіяльності суспільства. При входженні економічного, правового, культурного, політичного, військового, соціального простору країни до спеціалізованого глобального

простору її самостійність стає обмеженою, а то й поступово втрачається. Разом із цим, сучасний світовий економічний розвиток характеризується асинхронною нестабільністю і сприяє формуванню однополюсного світу. Налагодження глобальних економічних зв'язків виявилось опосередкованим процесом щодо відносин між національними економіками. Проте сам факт наявності глобальних взаємозв'язків свідчить про суперечність національних пріоритетів та глобального масштабу організації не лише економіки, а й всього суспільного життя. Зазначене актуалізує необхідність дослідження неоліберальної моделі світової економіки як міжцивілізаційного виклику інтернаціоналізації господарського життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо того, наскільки "глобальною" виявилася глобалізація, є досить принциповим для оцінки як її основних досягнень, так і масштабу викликаних нею проблем. Саме тому дані аспекти залишаються в полі зору вітчизняних та іноземних дослідників. Так, теоретичні аспекти глобалізації економіки досліджували З. Бауман, О. Білорус, М. Ватерс, Р. Кохен, Д. Лук'яненко, М. Маклюєн, А. Мокій, М. Портер, Є. Савельєв, О. Сазонець, С. Соколенко, А. Уткін, А. Філіпенко. Проблеми відродження економічного лібералізму розглядали М. Алле, Л. Мізес, В. Ойкен, М. Фрідмен, Ф. Хайск. Своє дослідження питанням розвитку цивілізації та її підходів присвятили З. Бжезинський, У. Мінголо, А. Уткін, В. Куриляк, окремі аспекти альтернативних шляхів розвитку економіки розглядали У. Бек, Д. Бекер, І. Валлерстайн, С. Гантігтон, Т. Хопкінс.

Мета дослідження. Мета статті – аналіз інтернаціоналізації господарського життя в умовах глобальної конкуренції, оцінка економічного розвитку цивілізації в глобальному просторі, встановлення системних викликів неоліберальної моделі світової економіки та напрацювання висновків щодо стійкості перед ними.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні глобалізація набуває адекватної форми, адже з виходом міжнародного спілкування на безпосередньо глобальний рівень національна держава стає старою формою, яка переростає новий зміст суспільних відносин. Глобальні економічні взаємозв'язки, що не поміщаються в національно-територіальних кордонах, проявляють себе в нових суспільних утвореннях. Разом з тим, стара форма (національна держава) намагається стати адекватною новому змісту суспільних відносин. Цей процес виражається в створенні таких трансконтинентальних міждержавних організацій, як ООН, НАТО, СОТ та ін., і таких міждержавних утворень, як ЄС, МЕРКОСУР, АПАТІ, АСЕАН, АТЕС, АС (Африканський союз). Проте глобалізація світової економіки протиставляє цим міждержавним організаціям наддержавні, транснаціональні утворення. Це насамперед транснаціональні корпорації (ТНК) – управлінські та інженерно-технічні центри світового виробничого комплексу, реальні виробничі потужності яких розподілені по різних регіонах [1]. Розвиток ТНК і пов'язаних із ними економічних та політичних інститутів став початком епохи безпосередньої глобалізації.

Інтернаціоналізація господарського життя в умовах глобальної конкуренції. Питання розвитку глобалізації та інтеграційних процесів є актуальними, адже з 193-х незалежних держав світу складно виділити хоча б одну, на яку б не мали впливу глобалізаційні процеси. Це й стало причиною того, що сучасне суспільство, державно-правові устрої країн, економічна та соціальна сфери зазнають суттєвих деформацій впливу і явним чином видозмінюються. Такі процеси змін мають різноплановий характер, який неможливо чітко ідентифікувати виключно як позитивний чи негативний. Сучасний етап світового розвитку характеризується динамічним поглибленням процесів

інтеграції політичного, економічного, культурного життя країн світу. Термін "глобалізація" у широкий вжиток увійшов як якісно новий етап інтернаціоналізації господарського життя, який характеризується різким зростанням ролі зовнішніх факторів розвитку всіх країн і створення транснаціонального капіталу; як процес посилення світової інтеграції у результаті глобальних операцій ТНК. Глобальна економічна інтеграція як нова еволюційна форма міжнародної економічної інтеграції є процесом посилення взаємозв'язку та взаємозалежності суб'єктів світового господарства і міжнародних економічних відносин, наслідком чого є їх цілісність та ємерджентність, які проявляються у сфері торгівлі, глобального руху фінансово-інвестиційних ресурсів, інформації та продуктивних сил; виробництві та формуванні відповідної інфраструктури [1; 2].

Країни і регіони світу відрізняються ступенем залучення у глобальний простір. Проаналізувавши індекс рівня глобалізації¹ в регіональному розрізі (обчислюється як сума економічних, соціальних та політичних складових аспектів глобалізації з ваговими коефіцієнтами 36%, 39% і 25% відповідно кожного регіону), відзначимо високий рівень економічної та соціальної глобалізації в Європі (див. рис. 1).

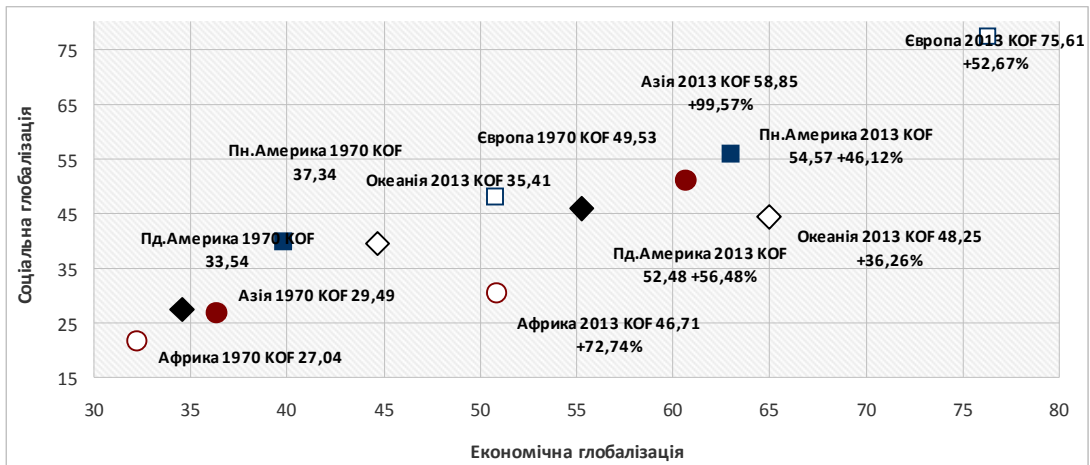

Рис. 1. Динаміка індексу KOF¹ за регіонами світу.

Джерело: [розраховано та побудовано автором за: 3].

Значний позитивний приріст за цим індексом відбувся в країнах Азії (+99,57%) та Африки (+72,74%). Разом з тим, такі регіони, як Південна Америка та Африка, успішно за останні 40 років економічно глобалізувались, але при цьому значно відстають за ступенем соціальної глобалізації. Враховуючи те, що соціальна глобалізація включає в себе такі складові, як рівень культурної інтеграції, відсоток іноземного населення, міжнародний туризм, міжнародні особисті контакти, обсяг телефонного трафіка, поштових відправлень, транскордонних грошових переказів, інформаційні потоки, розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури, спостерігається високий рівень соціальної глобальної поляризації [3].

Сучасний розвиток глобального економічного простору засвідчує тенденцію до формування нових критеріїв конкурентних переваг в умовах науково-технічного прогресу. Пріоритетною і визначальною при цьому стає спроможність суб'єктів

¹ Індекс KOF (KOF Index of Globalization) – індекс рівня глобалізації країн світу, який складається Швейцарським економічним інститутом (KOF Swiss Economic Institute).

міжнародних економічних відносин генерувати відповідні стратегії розвитку в контексті здійснення інноваційної інтеграції. Таким чином, з'являється новий рівень прояву конкуренції між країнами, зокрема щодо переваг у потенціалі адаптації їх соціально-економічних систем до вимог світового ринку інноваційної продукції, що передбачає "ефект випередження" в продукуванні нових товарів і послуг, розширенні номенклатури виробництва, оновленні структури експорту наукомісткої продукції, освоєнні екологічних технологій та нових видів відновлювальних ресурсів тощо [4].

На відміну від міжнародної економічної системи, глобальна економічна система як утворення найвищого еволюційного ступеня розвитку є життєздатною системою нестабільного типу, якій притаманні високий ступінь взаємозалежності між усіма її внутрішніми елементами, наявність крос-ієрархічних взаємозв'язків між ними та здатність системи до самоорганізації за наявності пов'язаних процесів, а саме інституціональної детермінації взаємодії її суб'єктів різних ієрархічних рівнів; підтримки життєвоважливого балансу в узгодженні інтересів з пов'язаними системами, а саме політичною, соціальною, екологічною та науково-технологічною. Зазначимо, що прояви процесу глобальної інтеграції економічних систем спостерігаються на всіх її рівнях. Головними тенденціями глобальної інтеграції економічних систем є процес інтернаціоналізації, який проявляється на всіх рівнях глобальної економічної системи, наслідками чого на мікрорівні є процес транснаціоналізації, а на макрорівні – економічна регіоналізація [5].

Стихийний розвиток технологій призводить до глобальної монополізації та створює проблеми, які неможливо вирішити за допомогою стихійного саморозвитку, і, отже, об'єктивну потребу в усвідомленому втручанні людства в процеси власного розвитку. Розвиток технологій досяг рівня, що створює категоричну необхідність поширення сфери дії суспільних систем саморегулювання (якими в даний час є національні держави) з національного на наднаціональний рівень. На даний час дієвими є як мінімум чотири моделі такого розширення сфери національного регулювання – за кількістю моделей, що реалізуються в період цивілізаційних експансій (див. рис. 2) [6].

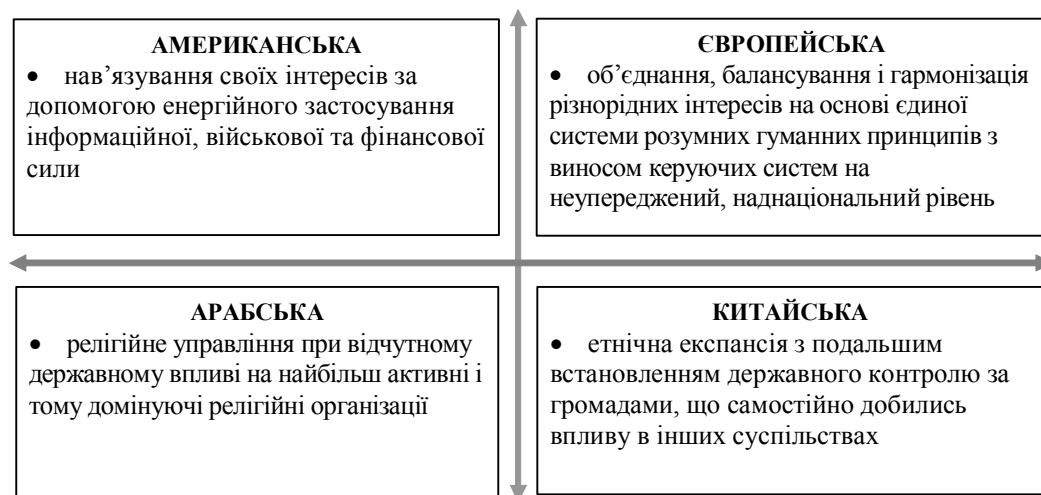

Рис. 2. Національні моделі цивілізаційної експансії

Джерело: [складено автором за: 6].

Природно, що поступове перенесення центрів управління з національного на наднаціональний рівні принципово змінить змістове наповнення таких понять, як суверенітет,

держава і Батьківщина. Також це докорінно трансформує – і це вже відбувається – усю модель взаємодії національної держави з регіональними та світовими міжнародними організаціями. Безперечно, що всі ці процеси будуть надзвичайно хворобливими, адже супроводжуються ламанням свідомості і різноманітними кризами [7].

Моделі економічного розвитку цивілізації в глобальному просторі. Лібералізація глобального простору призвела до виникнення конкуренції між людськими цивілізаціями, тобто культурно-історичними спільнотами, що об'єднані не тільки тісними економічними зв'язками, але і більш глибокими факторами, пов'язаними з близькістю культур, – схожими системами цінностей і мотивацій, світоглядом, способом життя і способом дій. Поділ людства йде не тільки за використовуваними технологіями і рівнем добробуту, а й за цивілізаційною ознакою, інакше кажучи – за ознакою культурної сумісності. Це знайшло своє відображення не тільки в наукових працях, але й у практиці державного управління, в першу чергу – в неухильно посилюваному щодо представників інших цивілізацій законодавстві розвинених країн. У найбільш відвертому в цьому контексті імміграційному законодавстві Великобританії прямо вказано, що імміграція обмежується не для запобігання загрози підривної діяльності, не для збереження робочих місць і навіть не для економії бюджетних коштів на програми соціальної адаптації прибуваючих до країни, а “щоб уникнути ситуації культурного протистояння”. Соціалізм і капіталізм конкурували в рамках єдиної культурно-цивілізаційної парадигми, і силове поле, що створювалось біполярним протистоянням, утримувало в її рамках всю іншу людську спільноту, здійснюючи на неї могутній перетворюючий вплив. Зникнення біполярної системи зруйнувало це силове поле, вивісивши на поверхню політики цілий ряд цивілізацій [8].

Дослідники, застосовуючи різні поєднання критеріїв економічної могутності та культурної спільності, виділяють різну їх кількість. Так, З. Бжезинський, говорячи про сімнадцять основних людських цивілізацій, допускає домінування культурного і навіть етнографічного підходу, свідомо нехтуючи їх економічною значущістю, а отже, і можливостями участі в глобальній конкуренції. Більш конструктивним вважаємо підхід А. Уткіна, який у своїй класичній роботі “Глобалізація: процес і осмислення” виділяє сім “цивілізаційних комплексів” [9].

Проте для оцінки перспектив глобальної конкуренції цей підхід є надмірно деталізованим. Визнаючи винятковий потенціал Індії (включаючи виникнення і зміцнення останнім часом войовничого усвідомлення первинності власних інтересів та готовності їх захищати, свого роду “індуїстського фундаменталізму”), не можна не відзначити його “інтровертність”, спрямованість насамперед вглиб, і відсутність схильності до глобальної експансії. Ці риси додатково обтяжені стримуючим прогресом індуїстської цивілізації, що триває вже більше 40 років, як фронтальний конфлікт з ісламським світом. Істотно, що індійське суспільство, незважаючи на поліпшення технологій управління, яке досягнуте значними зусиллями за останні 30–35 років, як і раніше демонструє свою стратегічну безпорадність перед лицем цього стримуючого фактора [10].

Японська і латиноамериканська цивілізації не володіють істотним економічним і, що в довгостроковій перспективі навіть більш важливо, демографічним потенціалом експансії. За прогнозами, питома вага в населенні Землі протягом життя наступного покоління першої практично не зміниться (з 9,3% в 1995 р. скоротиться до 9,2% в 2025 р.), а другої – скоротиться майже в півтора рази (з 2,2% до 1,5%). Що ж стосується православної цивілізації, то саме існування останньої не як культурного феномену в стилі З. Бжезинського, а як суб'єкта глобальної конкуренції потребує як мінімум дове-

дення. Принаймні такі православні країни, як Кіпр, Болгарія, Чорногорія і особливо Греція, незворотно залучені в європейські регіональні процеси і, відповідно, беруть участь у глобальній конкуренції як частини західної цивілізації, хоча і як периферійні [11].

Спільноти пострадянського простору, в тому числі і домінуючі православні, об'єднані (у тому числі і в культурному відношенні) не стільки за віросповіданням, скільки за спільністю історії та світської, а не релігійної культури. Тому в даному випадку можна говорити про радянську – таку, що розпалася, або про ту, що формується на її руїнах, – російську цивілізацію, яка навіть в найбільш оптимістичному випадку ще не завершила процес становлення і не має достатніх ресурсів для активної участі в глобальній конкуренції [11]. Таким чином, зникнення “силового поля” біполярного протистояння соціалістичної і капіталістичної систем вивільнило лише дві глобальні цивілізаційні ініціативи: ісламську і китайську.

Локальні цивілізації, які виникли близько шести тисячоліть тому в межах стародавніх держав та їх об'єднань – у Шумері, Єгипті, Індії, змінювалися, зникали, трансформувалися у цивілізації нових поколінь. Експерти виділяють 4 фази економічного розвитку, за якими і класифікують цивілізації (див. рис. 3) [12].

Рис. 3. Фази економічного розвитку цивілізації

Джерело: [13].

Формування цивілізацій четвертого покоління зумовлене: по-перше, новим етапом історичного процесу; по-друге, зміною техногенної цивілізації на гуманістично-креативну, ноосферну, постіндустріальну форму; по-третє, викликом з боку процесів диференціації та дезінтеграції на нових принципах. Останній процес найбільш наочно спостерігається у рамках західної цивілізації, яка, маючи за своє історичне ядро Західну Європу, набула розвитку індустріального суспільства і поширилася на Північну та Латинську Америку, Австралію та Океанію, перетворила на колонії Індії, Африку, підпорядкувала своєму впливу Китай. Світова конкуренція стрімко набуває характеру конкуренції між цивілізаціями, наслідки якої ще не до кінця усвідомлені людством. Найпростіше довести її аналогію з міжнаціональними конфліктами, розпалювання яких є злочином особливої тяжкості в силу їхньої ірраціональності: їх надзвичайно складно погасити, оскільки сторони існують у різних системах цінностей і тому, в принципі, не можуть домовитись [11].

Проте учасники конкуренції між цивілізаціями розділені ще глибше, ніж у випадку

міжнаціонального конфлікту. Вони не тільки переслідують різні цілі різними методами, але і не можуть зрозуміти цінності, цілі та методи один одного. Фінансово-технологічна експансія Заходу, етнічна – Китаю та соціально-релігійна – ісламських країн не лише розгортаються в різних площинах; вони не приймають одна одну як глибоко чуже явище, вороже не через різне ставлення до ключового питання будь-якого суспільного розвитку – питання влади, а через сам спосіб життя. Компроміс можливий тільки при зміні способу життя, тобто знищення учасника компромісу як цивілізації. При цьому взаєморозуміння, на відміну від внутріцивілізаційних конфліктів, не тільки не є універсальним ключем до досягнення компромісу, але часто, навпаки, знищує саму його можливість, оскільки виявляє несумісність конфлікуючих сторін і лише підсилює їх ворожість один до одного [14].

Конкуренція між цивілізаціями попри те, що здійснюється щодо кожного з її учасників позасистемними методами, які мають хворобливий і руйнівний характер, вона безкомпромісна і зростає навіть при видимій рівності сил та відсутності шансів на чий-небудь успіх. Вона ірраціональна, а тому небезпечна і руйнівна. Кожна з трьох великих цивілізацій, проникаючи в іншу, не збагачує, а навпаки, роз'їдає і підриває її (класичні приклади – етнічний розкол американського суспільства та іманентна хиткість прозахідних режимів в ісламських країнах). Можливо, іслам вже в найближче десятиліття стане “криголамом” Китаю щодо Заходу подібно до того, як гітлерівська Німеччина і, в кінцевому рахунку, сталінський СРСР стали “криголамом” США Рузвельта по відношенню до Європи.

Разом з тим, розгляд традиційного світового “трикутника цивілізаційних сил” (Захід – ісламський світ – Китай) все менше виглядає повноцінним. На часі ще більш драматичні події, ніж зіткнення західної та ісламської цивілізацій, які характеризують початок поділу Заходу, при якому домінують не господарські, а цивілізаційні розбіжності між Євросоюзом та США. Цивілізаційна конкуренція більше, ніж будь-яка інша, відбувається за право визначення “порядку денного”, тобто в конкретній сфері його протистояння та принципів (зазвичай ці принципи відповідають певній галузі діяльності). Будь-яка широкомасштабна взаємодія відбувається в різних площинах, охоплює широкий спектр питань, тому кожен з її учасників намагається використати усі можливості для розгляду найбільш важливих або зручних для себе. Таке прагнення полегшується об'єктивною необхідністю вибору в процесі взаємодії одного-єдиного головного аспекту, за яким і буде досягнута принципова домовленість; визначення всіх інших аспектів матиме підлеглий характер і впливатиме з цієї домовленості.

На нинішньому етапі розвитку теорії глобалістики серед основних підходів до визначення природи, суті і характеру розвитку процесів глобалізації цілком виправдано домінує соціально-культурологічний підхід, який розглядає глобалізацію в найбільш широкому цивілізаційному контексті. Професор У. Мінголо трактує глобалізацію як третій етап тисячолітньої глобальної трансформації, перший – це розпад колоніальної системи, а другий – розпад соціалістичної системи. Відзначається нова цивілізаційна роль глобальних ТНК, які нібито підводять народи до досягнень цивілізації [12].

До найбільш суттєвих ознак економічного глобалізму можна віднести: вихід економічних інтересів національних суб'єктів господарювання за державні рамки; вихід національних корпорацій на глобальний ринок, що формується; перетворення національних корпорацій у ТНК, а потім у глобальні корпорації; розширення сфери діяльності транснаціональних економічних і фінансових структур до рівня глобальних ринків; неможливість вирішення більшості економічних та соціальних проблем на

обмеженому національному рівні; зростаюча залежність економічної ситуації в більшості країн від ситуації у країнах-лідерах глобалізації; зростаюча доларизація національних економік; по-силення добровільно-примусової координації національних економічних і фінансових стратегій та політик на глобальному рівні (особливо в галузі торгівлі, фінансів, екології, зайнятості, еміграція). На сучасній постіндустріальній фазі виділяють такі цивілізації, як євразійська, східноєвропейська, західноєвропейська, північно-американська, латиноамериканська, африканська, японська, китайська, будд-дійська, індійська, мусульманська, океанічна.

Особливостями четвертого покоління локальних цивілізацій є те, що вони є більш диференційованими порівняно з цивілізаціями третього покоління (зокрема, розшарування західної цивілізації на західноєвропейську, північноамериканську, латиноамериканську, океанічну; далекосхідної – на китайську, японську, будд-дійську); на них припадає зростаюча роль цивілізаційної спільності та міжцивілізаційних розбіжностей; відбувається нарощення потенціалу партнерства локальних цивілізацій і формування нового типу відносин між ними. На початку XXI ст. у глобальному економічному просторі серед класичних цивілізаційних груп IV покоління можна виділити авангардні цивілізації, що реалізують постіндустріальну економічну програму, яка ґрунтується на високотехнологічній основі та узгоджує ринкові механізми з регулюючою функцією держави (вони є лідерами глобальної економіки, забезпечують високий рівень її зростання та об'єднують Північну Америку, Західну Європу, Японію, а також нові індустріальні країни); цивілізації з приблизно середньосвітовим рівнем розвитку (латиноамериканська і частково мусульманська цивілізації, а також країни Східної Європи); цивілізації з низьким рівнем економічного розвитку, що перебувають у стадії стагнації: африканська цивілізація (на південь від Сахари, але без ПАР), частина мусульманських і будд-дійських країн з низьким рівнем доходу на душу населення; китайська цивілізація; євразійська цивілізація [11].

Системні виклики неоліберальної моделі світової економіки. На сучасному етапі історичного розвитку об'єктивний процес глобалізації у формі транснаціоналізації реалізується головним чином у рамках неолібералізації. Теоретичне положення економічного лібералізму зводиться до того, що рівень економічної ефективності суспільства обумовлений індивідуальною приватною власністю. На думку представників цього напрямку, ніхто не має права порушувати чужу волю, у тому числі й економічну. Ф. Хайєк як представник неолібералізму зазначив: "Індивідуалізм – це не егоїзм і самозакоханість, це насамперед повага до особистості близького, це абсолютний пріоритет права кожної людини реалізувати себе в цьому світі" [15].

Світова економіка являє собою складне поєднання багатьох взаємозалежних ринків, різних грошових систем і моделей економічної політики різних держав, в яких ціни та курси національних валют можуть встановлюватися і державною владою, і ринковими механізмами. Це не могло не позначитись і на ліберальних економічних теоріях. Класичний лібералізм, який виник кілька століть тому, поступово модернізувався і трансформувалася у сучасний напрям – неолібералізм. Неоліберальна концепція базується на принципі саморегулювання ринкової економіки, вільної від зайвої регламентації держави. Її представники слідує двом традиційним положенням: по-перше, вони виходять з того, що ринок як найбільш ефективна система господарства створює найкращі умови для економічного зростання, по-друге, відстоюють пріоритетне значення свободи суб'єктів економічної діяльності [16].

Як відомо, існує два напрями державного регулювання економіки: кейнсіанський

і неоліберальний. Якщо кейнсіанство¹ припускає активне державне втручання в економіку, то неолібералізм² – відносно пасивне державне регулювання. На противагу кейнсіанським ідеям державного регулювання економіки, низка країн (1930-ті рр.) сприяла відродженню економічного лібералізму. Найбільш великі центри в Німеччині, США й Великій Британії одержали відповідні назви: фрайбурзька школа (В. Ойкен, В. Репке, А. Рюстов, Л. Ерхард та ін.), чиказька школа, яку також називають монетарною школою (Л. Мізес, М. Фрідмен, А. Шварц та ін.), лондонська школа (Е. Кеннан, Л. Роббінс та ін.), віденська школа (Л. Мізес, Ф. Хайск). Видатними представниками неоліберальних ідей у Франції стали економісти Ж. Рюєфф та М. Алле [17].

Домінування ідей лібералізму в останні десятиліття призвело до того, що не економіка вписується в систему соціальних відносин, а навпаки, соціальні зв'язки вписуються в економічну систему. Це має катастрофічні наслідки для суспільства. Ринок підпорядковує собі весь світ: сферу праці, грошей, землі, її продуктів, природного середовища, людських взаємовідносин. Результатом політики монетаризму як форми неолібералізму є витіснення і занепад реального сектору економіки, зростання фіктивного (спекулятивного) капіталу, орієнтованого на отримання прибутку від зміни цін на ірраціональне споживання (шоу-бізнес, маскультура, супермаркети). Поруч зі свободою і мотивацією діяльності такі підходи породжують культуру безвідповідальності, кризи цінностей та принципів трудової етики. Фінансові інститути стали інструментом перерозподілу ресурсів і влади у глобальній економіці та в сучасних суспільствах. Постійна гонитва за прибутком поступово, але цілеспрямовано формує руйнівні світові економічні кризи. Разом з тим, в умовах глобалізації та інформаційної революції неолібералізм веде до деіндустріалізації малих країн, зростання їх втрат від конкуренції з боку країн-лідерів і глобальних корпорацій. Екскурс неоліберальної системи світової економіки дає підставу сформулювати її певні виклики (див. рис. 4) [18].

Саморегуляція вільного ринку неможлива	Гроші не критерій усіх цінностей	Пост неолібералізм	Доктрина нового суспільного устрою	Нові взаємовідносини інтересів	Ідеологічна модернізація
<ul style="list-style-type: none"> • неоліберальний ринок сприяє накопиченню капіталу та посиленню економічної еліти 	<ul style="list-style-type: none"> • кількість грошей не є духовна, інтелектуальна успішність людини 	<ul style="list-style-type: none"> • влада – економічна, інтелектуальна, духовна еліти 	<ul style="list-style-type: none"> • комплексне світобачення; • основа майбутнього посткризового світу 	<ul style="list-style-type: none"> • індивід, суспільство, держава, людство; • соціальний лібералізм 	<ul style="list-style-type: none"> діалог аналітиків, науковців, дослідників, політологів, філософів, економістів

Рис. 4. Виклики неоліберальної моделі світової економіки

Джерело: [складено автором за: 18].

Проте головна небезпека “примусового лібералізму” для країн, що розвиваються, полягає в тому, що примусове звільнення від захисних бар’єрів, примусове заохочення лібералізації, особливо у випадках, коли вона явно перевищує їхні “резерви міцності”, завдає їм такого удару глобальної конкуренції, який вони свідомо не можуть витримати.

¹ Під кейнсіанською моделлю варто розуміти сукупність державних заходів щодо інвестування різних сфер економіки, розширення обсягів замовлень і закупівель уряду, що, у свою чергу, призводить до дефіциту державного бюджету й інфляції.

² Під неоліберальною моделлю варто розуміти лібералізацію економіки, вільне ціноутворення, провідну роль в економіці приватної власності і приватного сектора економіки, обмежену участь держави в економічних процесах і її сприяння вільному й стабільному функціонуванню ринку з метою забезпечення рівноваги в економіці.

Так, перманентний голод в Ефіопії та багатьох інших найменш розвинених країнах Африки виник не лише через поганий менеджмент і ерозію ґрунтів, а й завдяки руйнівному “розтину” переважно аграрних слабозвинених економік стихійними силами міжнародної конкуренції. При цьому практика реалізації правил СОТ не дозволяє таким країнам застосовувати навіть ті методи захисту національних ринків, які застосовують проти них розвинені країни. У результаті глобальна конкуренція руйнує економіки, що відстають не тільки через їх слабкість і нездатність конкурувати “на рівних”, а й через відмову у створенні для них рівних умов та послідовного застосування “подвійних стандартів”. Руйнівна сила відкриття нерозвинених країн глобальній конкуренції має подвійний прояв. З одного боку, зростання конкуренції, надходження на внутрішній ринок відносно дешевих товарів і зовнішньоекономічна лібералізація роблять домінуюче традиційне виробництво в цих країнах безнадійно нерентабельним. З іншого боку, імпорتنі товари змінюють структуру потреб населення зазначених країн, через що воно скорочує споживання багатьох традиційних продуктів, переорієнто-вуючись на імпорт [15].

За сприяння таких міжнародних фінансових установ, як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк та СОТ, неоліберальна політика була сприйнята у більшості країн світу, але деякі з них, такі як Китай, Швеція, Польща, з огляду на власні інтереси допустили лише часткову неолібералізацію своїх економік. Неолібералізм утвердився і став домінувати в думках та ідеях не тільки політиків, а й пересічних людей. Політико-економічна теорія неолібералізму сприяла поверненню форм суспільно-економічної організації, які існували в розвинених країнах до Великої депресії. Згідно з цією теорією, неолібералізм є абсолютною економічною свободою і невтручанням держави у вільний ринок – в його економічні та фінансові процеси. Відповідно до цього, монетаризм замінив кейнсіанську політику в економіці; держава почала виконувати функції, спрямовані на боротьбу з інфляцією та підтримкою ділового клімату, відмовившись від забезпечення соціальної справедливості й повної зайнятості населення; громадяни взяли на себе відповідальність за власні дії та добробут. І цей принцип поширився в усіх сферах соціального забезпечення (освіта, медицина, пенсійне забезпечення) [16].

Неоліберальна система сприяла активізації банківської сфери та максимальній приватизації активів у всіх секторах економіки і соціального життя. Цілі галузі, підприємства та установи освітнього, медичного, наукового і навіть військового спрямування повністю опинилися в приватних руках. Держава в цей час виступає як гарант, що захищає право приватної власності, свого та закордонного капіталу. В неоліберальному світі як основа соціальних відносин набула значного поширення контрактно-договірна форма, яка є короткостроковою і має грошовий вимір. Договори укладаються не лише на товари та послуги, але й навіть на здоров'я, материнство і честь людини [18].

Щодо розвитку неоліберальної системи світової економіки в цілому, то варто зауважити, що нині і неолібералізм втрачає свою актуальність, як би цього не хотіли політичні та економічні світові елітні кола, а неоліберальна модель світової економіки стає міжцивілізаційною загрозою інтернаціоналізації господарського життя. Саморегуляція вільного ринку реально неможлива тому, що неоліберальний ринок сприяє нагромадженню капіталу та посиленню могутності економічної еліти, реальна влада якої нівелює всі цінності демократії, які, в принципі, у більшості країн існують лише формально. Саме тому суспільство повинно вже сьогодні відмовлятися від цінностей неолібералізму, адже гроші не є критерієм усіх цінностей, а їхня кількість не характеризує успішність людини в духовному та інтелектуальному вимірах. Тим більше, що обсяг

споживання не є ознакою якості життя. В світі після падіння неолібералізму до влади, поряд з економічною елітою, має прийти інтелектуальна та духовна еліта, вони спільно здатні забезпечити швидкий розвиток народів світової цивілізації [19].

На основі ліберальних ідей вважаємо за необхідне вже сьогодні розробляти зовсім нове комплексне світобачення, доктрину нового суспільного устрою, яка матиме альтерглобальний характер та буде основою майбутнього посткризового світу. Важливою є ідеологічна перебудова, тобто на ідейному рівні необхідно визначити нові взаємовідносини інтересів між індивідом, суспільством, державою і всім людством. Зважаючи на те, що регулятивні функції в економіці та суспільстві мають належати державі, актуальною є розробка нових підходів до перерозподілу багатства в суспільстві із врахуванням недоліків неолібералізму. За існуючих тенденцій майбутня альтерглобальна ідеологія має скласти йому серйозну альтернативу, а соціальний лібералізм може бути покладений в ідейну основу для майбутньої модернізації світової економічної системи, для якої доцільним є широкий діалог аналітиків, науковців, дослідників, політологів, філософів та економістів з усього світу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціально-економічний розвиток країни потребує певних умов, зокрема врахування небезпеки глобальних ризиків, створення національної системи інституційного захисту, підтримки макроекономічної стабільності, динамічного зростання інвестицій, низького рівня інфляції, консервативної бюджетної політики, раціонального регулювання валютного курсу, високої якості людського капіталу, узгодженості дій державних і суспільних інституцій щодо вибору та підтримки найперспективніших технологій з метою досягнення довгострокових цілей розвитку, високого рівня фінансової дисципліни тощо. Для економічного піднесення країн та світової економіки необхідні нові імпульси, які будуть компромісними і прийнятними для більшості учасників міжнародних економічних відносин за умов глобальної конкуренції. Звідси, зважаючи на системні виклики неоліберальної моделі світової економіки, стратегії розвитку повинні бути альтерглобальними та враховувати: більшу синхронізацію економічних циклів і криз, які не матимуть штучних кордонів, поетапне утвердження постіндустрального економічного способу виробництва з характерним набором та співвідношенням устроїв; чітке розмежування ринкових і неринкових секторів; зміну співвідношення реальної та "віртуальної" економіки, що віддзеркалює пропорції відтворення у викривленій реальності фінансово-кредитних цінностей, які обертаються за владними законами, рівень культурної інтеграції та соціально-глобальну поляризацію.

Література

1. Бауман З. *Глобализация. Последствия для человека и общества* / З. Бауман. – М., 2004. – С. 87.
2. Robertson R. *The Three Waves of Globalization. A History of a Developing Global Consciousness* / R. Robertson // *Nova Scotia; London*. – N. Y. : Fernwood Publishing & Zed Books, 2003. – P. 7–11.
3. *Raw index data 2016* // *KOF Swiss Economic Institute*. – Digital resource. – 2016. – Mode of access : http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2016/03/03/globalization_2016_long.xls.
4. Chanda N. *Bound Together: How Traders, Preachers, Adventurers, and Warriors Shaped Globalization* / N. Chanda // *New Haven (Ct.)*. – London: Yale Univ. Press, – 2007. – P. 245–254.

5. Белл Д. Эпоха разобщенностей. Размышления о мире XXI в. / Д. Белл, В. Иноземцев ; Центр исследований постиндустр. общества. – М., 2007. – С. 213.
6. Friedman T. *The World is Flat: The Globalized World in the Twenty-First Century* / T. Friedman // Penguin. – London, 2006. – P. 593.
7. Held D. *Introduction: Globalization at Risk* / D. Held, A. McGrew // *Globalization Theory: Approaches and Controversies*. – Cambridge: Polity, 2007. – P. 1–14.
8. Ruth A. *Is Liberalism Now an Essentially Contested Concept?* / Abbey Ruth // *New Political Science*. – 2005. – № 27. – P. 461–480.
9. Volcker P. *Failure Risks Devastating Consequences* by Zbigniew Brzezinski / P. Volcker // *The New York Review of Books*. – New York, 2016. – P. 118.
10. Findlay R. *Power and Plenty: Trade, War, and the World Economy in the Second Millennium* / R. Findlay, K. O'Rourke // Oxford: Princeton Univ. Press, 2007. – P. 408–412.
11. Huntington S. *The Global Politics of Civilizations. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* / S. Huntington // The Free Press ed. – Simon & Schuster. – London, 2002. – P. 207.
12. Ferguson N. *Civilization: The West and the Rest* Paperback / N. Ferguson // Penguin Books. – Reprint edition. – 2012. – P. 432.
13. Зварич П. Теоретико-методологічні основи процесів альтерглобалізації / П. Зварич // Журнал європейської економіки. – 2015. – Т. 14, № 4. – С. 422–437.
14. Fukuyama F. *America at the Crossroads: Democracy, Power and the Neoconservative Legacy* / F. Fukuyama // New Haven. – Connecticut: Yale University Press. – 2006. – P. 264.
15. Simon C. *The Neoliberal Theory of Society* / C. Simon // *Neoliberalism – A Critical Reader*. – Pluto Press. – London, 2005. – P. 50–59.
16. Gunnar G. *Nyliberalismen er verken ny eller liberal – et idéhistorisk oppgjør med politisk falskmyntneri* / G. Gunnar // Kolofon. – Oslo, 2008. – P. 288.
17. Thomas P. *From Keynesianism to Neoliberalism: Shifting Paradigms* / P. Thomas // *Neoliberalism – A Critical Reader*. – Pluto Press. – London, 2005. – P. 20–29.
18. Ronaldo M. *Neoliberalism and Politics, and the Politics of Neoliberalism* / M. Ronaldo // *Neoliberalism – A Critical Reader*. – Pluto Press. – London, 2005. – P. 60–69.
19. Bebbington A. *An Andean Avatar: Post-Neoliberal and Neoliberal Strategies for Securing the Unobtainable* / A. Bebbington, D. Humphreys // *New Political Economy*. – 2011. – № 16 (1). – P. 131–145.

References

1. Bauman Z. *Globalizatsiia. Posledstviia dlia cheloveka i obshchestva* [Globalization: The Human Consequences]. Moscow, 2004, 87 p. [in Russian]
2. Robertson R. *The Three Waves of Globalization. A History of a Developing Global Consciousness*. Nova Scotia; London. – N. Y.: Fernwood Publishing & Zed Books, 2003, pp. 7–11 [in English]
3. Raw index data 2016. KOF Swiss Economic Institute, from: http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2016/03/03/globalization_2016_long.xls [in English]
4. Chanda N. *Bound Together: How Traders, Preachers, Adventurers, and Warriors Shaped Globalization*. New Haven (Ct.). London: Yale Univ. Press, 2007, pp. 245–254 [in English]

5. Bell D. Epokha razobshchennosti. Razmyshleniia o mire 21 v. [The era of disunity. Reflections on the world of the 21st century]. V. Inozemtsev; *Tsentrisledovaniia postindustrialnogo obshchestva – Post-Industrial Studies Centre*, Moscow, 2007, 213 p. [in Russian]
6. Friedman T. The World is Flat: The Globalized World in the Twenty-First Century. London: Penguin, 2006, 593 p. [in English]
7. Held D., McGrew A. Introduction: Globalization at Risk. *Globalization Theory: Approaches and Controversies*. Cambridge: Polity, 2007, pp. 1–14 [in English]
8. Ruth A. Is Liberalism Now an Essentially Contested Concept? *New Political Science*, 2005, No. 27, pp. 461–480 [in English]
9. Volcker P. Failure Risks Devastating Consequences' by Zbigniew Brzezinski. *The New York Review of Books*, New York, 2016, 118 p. [in English]
10. Findlay R., O'Rourke K. Power and Plenty: Trade, War, and the World Economy in the Second Millennium. Oxford: Princeton Univ. Press, 2007, pp. 408–412 [in English]
11. Huntington S. The Global Politics of Civilizations. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. The Free Press ed. London: Simon\$Schuster, 2002, 207 p. [in English]
12. Ferguson N. Civilization: The West and the Rest Paperback. Penguin Books, Reprint edition, 2012, 432 p. [in English]
13. Zvarych R. Teoretyko-metodolohichni osnovy protsesiv alter-hlobalizatsii [Theoretical and methodological bases of alter-globalization processes]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky – Journal of European Economy*, 2016, Vol. 14, No. 4, pp. 422–437 [in Ukrainian]
14. Fukuyama F. America at the Crossroads: Democracy, Power and the Neoconservative Legacy. Connecticut: Yale University Press, 2006, 264 p. [in English]
15. Simon C. The Neoliberal Theory of Society. *Neoliberalism – A Critical Reader*. London: Pluto press, 2005, pp. 50–59 [in English]
16. Gunnar G. Nyliberalismen er verken ny eller liberal – et idéhistorisk oppgjør med politisk falskmyntneri. Oslo: Kolofon, 2008, 288 p. [in Norwegian]
17. Thomas P. From Keynesianism to Neoliberalism: Shifting Paradigms. A Critical Reader. London: Pluto press, 2005, pp. 20–29 [in English]
18. Ronaldo M. Neoliberalism and Politics, and the Politics of Neoliberalism. *Neoliberalism – A Critical Reader*. London: Pluto Press, 2005, pp. 60–69 [in English]
19. Bebbington A. An Andean Avatar: Post-Neoliberal and Neoliberal Strategies for Securing the Unobtainable. *New Political Economy*, 2011, No. 16(1), pp. 131–145 [in English]

Редакція отримала матеріал 24 травня 2016 р.